

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN
ŞƏRQŞÜNASLIQ
JURNALI

JOURNAL OF
ORIENTAL STUDIES
OF BAKU STATE UNIVERSITY

2/2026

ISSN 3134-7231

Bakı - 2026

**Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
21 oktyabr 2021-ci il tarixində qeydiyyatdan keçmişdir
(Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmə nömrəsi 4361)**

Baş redaktor:
akademik Rafael Hüseynov

Redaksiya heyəti:

BELLİNGERİ CAMPIERO

Professor; Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya

CAVADİ HƏSƏN

Professor; Kaliforniya Universiteti, ABŞ

CƏLİLOV OQTAY

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

ÇALISOVA NATALIYA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya

EKİCİ METİN

Professor; Ege Universiteti, Türk Dünyası

Araşdırmaları İnstitutu, Türkiyə

FİLİPPOV ALEKSANDR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti, Rusiya

XƏNDAN AYDAN

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

KAZIMOV MEHDİ

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QARADAĞLI VUQAR

Filologiya elmləri doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QASIMOVA AİDA

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

LO MBAYE

Professor; Dyuk Universiteti, ABŞ

MANSOOR ASMA

Professor; İslamabad Beynəlxalq İslam

Universiteti, Pakistan

MƏMMƏDOVA ƏSMƏTXANIM

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

NİKOLAYEVA MARIYA

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;

Rusiya Elmlər Akademiyası, Rusiya

OÇİLOV OZODCON

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru;

Özbəkistan Dövlət Şərqsünaslıq Universiteti,

Özbəkistan

RƏSULOĞ ƏSGƏR

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Milli Arxiv İdarəsi, Azərbaycan

RÜSTƏMOV RUFƏT

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

SUFİYEV ŞODİMAXAMMAD

Filologiya elmləri doktoru, professor;

Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası,

Tacikistan

TOBİA STEFAN

Professor; Strasburq Universiteti, Fransa

Bakı Dövlət Universitetinin **ŞƏRQŞÜNASLIQ** jurnalı/Journal of **ORIENTAL STUDIES** of Baku State University, № 2, 2026. – 168 səh. Bakı, BDU, 2026.

OXUYACAQLARINIZ

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ABDULLAYEVA Gülnarə

**YƏHUDİ PİYUT ƏDƏBİYYATININ MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ ƏNDƏLUSDA
İBRİ DİLİNİN DÜNYƏVİ POEZİYA DİLİNƏ ÇEVRİLMƏSİ**

Stages of Jewish Ewish Piyuth Literature and the Transformation of
Hebrew into a Secular Poetry Language in Andalus

11

ARASLI Nüşabə

ARİF VƏ NƏVAİ

Arif and Navai

19

ƏLİYEVƏ Nərmin

**HƏBİB SAHİRİN POEZİYASINDA MİLLİ AZADLIQ HƏRƏKATININ
BƏDİİ-İDEOLOJİ TƏCƏSSÜMÜ**

The Artistic-Ideological Embodiment of the National Movement in Habib
Sahir's poetry

30

HÜSEYNOV Rafael

**BABA TAHİR IN HIS POETRY: DIVINE LOVE, WORDLY LOVE, AND
HUMAN RIGHTS**

Baba Tahir poeziyasında ilahi məhəbbət, dünyəvi sevgi və insan haqları

37

XƏNDAN Aydan

TÜRK POEZİYASINDA PARNASÇI ŞAİRLƏR

Parnassian Poets in Turkish Poetry

73

SADIQOVA Rəhilə

**ƏMƏVİLƏR DÖVRÜ ƏDƏBİ-MƏDƏNİ MÜHİTİNDƏ QADINLARIN
MÖVQEYİ**

The Status of Women in the Literary and Cultural Milieu of the Umayyad
Period

79

DİLÇİLİK

ƏHMƏDOVA Nailə

**YAPON DİLİNDƏ FEİL VƏ FELİ SİFƏTİN QURULUŞUNUN,
AZƏRBAYCAN DİLİ İLƏ MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ**

Comparative Analysis of the Structure of Verbs and Verbal Adjectives in
Japanese and Azerbaijan

93

MƏMMƏDOVA Əsmət xanım

**FARS DİLİNİN FONOTAKTİK SİSTEMİ VƏ FONETİK PROSESLƏRİN
MORFOLOJİ FUNKSİONALLIĞI**

The Phonotactic System of the Persian Language and the
Morphophonological Functionality of Phonetic Prozesse

100

TƏRCÜMƏ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÇEVİRMƏLƏR

HÜSEYNOV Rafael

ÖMƏR XƏYYAMIN NOVRUZ NAMƏSİ

Omar Khayyam's Letter on Nowruz

115

NƏSİBOVA Aytən

ROBERT HİLLENBRAND. ŞAHNAMƏ VƏ PERSİYANIN İLLÜSTRASİYALI KİTABI

Robert Hillenbrand. The Shahnama and the Persian Illustrated Book

129

TƏQDİMATLAR, RƏYLƏR, DƏYƏRLƏNDİRMƏLƏR

ƏQİQ CƏFƏRZADƏ Gülnar

“QƏSİDE-Yİ ŞİNİYYƏ” VƏ YA “MERAT ÜS-SƏFA” (“Xaqani Şirvaninin ərəbcə qəsidələrinin izi ilə” monoqrafiyası əsasında)

Qaside-yi Shiniyya or Mir'at al-Safa (Based on the Monograph “In the Footsteps of Khaqani Shirvani’s Arabic Qasidas”)

145

HÜSEYNOV Rafael

DİSSERTASİYALARA RƏYLƏR VERİLMƏSİ VƏ MÜZAKİRƏLƏRİN APARILMASI PRAKTİKASININ YÜKSƏK ELMİ TƏLƏBLƏRƏ UYĞUNLAŞDIRILMASI ZƏRURƏTİ

The Need to Adapt the Practice of Reviewing and Discussing Dissertations to High Scientific Requirements

153

APA7 qaynaq göstərmə təlimatı

164

Nəşrə dair tələblər

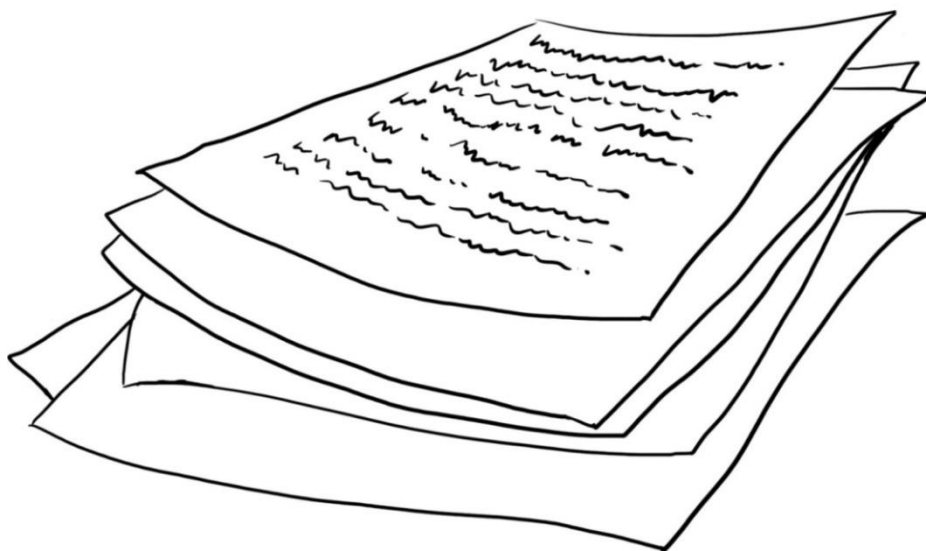
166

Publication requirements

167

ТЭҚДІМАТЛАР, РӘЙЛӘР, ДӘҮӘРЛӘНДІРМӘЛӘР

UOT 655.552

DOI <https://doi.org/10.30546/209805.2026.110.2.072>

DİSSERTASIYALARA RƏYLƏR VERİLMƏSİ VƏ MÜZAKİRƏLƏRİN APARILMASI PRAKTİKASININ YÜKSƏK ELMİ TƏLƏBLƏRƏ UYGUNLAŞDIRILMASI ZƏRURƏTİ

RAFAEL HÜSEYNOV*

Giriş

Müxtəlif elm sahələri üzrə respublikamızdakı mövcud dissertasiya şuralarında mütəmadi olaraq təqdim edilən əsərlərin müzakirələri keçirilir, rəylər yazılır, müdafiə prosesləri gedir və nəticə etibarlı ilə az sayda imtinalar nəzərə alınmazsa, iddiaçıların əksəriyyəti alim adı qazanır. Lakin həmin adı qazanan və diplom alanların doğrudanmı hamısı bu ada və diploma layiq və həqiqətənmi yazılan bütün rəylər və keçirilən bütün müzakirələr yetərincə ciddi, obyektiv və tələblərə cavab verəcək səviyyədə olurmu?

Təəssüf ki, bu suallara müsbət cavab vermək mümkün deyil.

Ara-sıra mətbuatda, sosial şəbəkədə cərəyan edən müzakirələrdə bu fikir yer alır ki, Ali Attestasiya Komissiyasına ehtiyac yoxdur, əksər xarici ölkələrdə olduğu kimi, elə bizdə də bu iş universitetlərdə və elmi-tədqiqat müəssisələrində olduğu kimi qurulmalı, müəssisənin ixtisaslaşmış elmi şurasındakı mütəxəssislərin rəyi əsasında dissertasiyalar qiymətləndirilərək elmi dərəcə verilməlidir.

Əlbəttə, belə olması yaxşı olardı və iddiaçıların da sonrakı silsilə bürokratik barıları adlamaqdan canları qurtarardı. Əslində vaxtında elə bizdə də belə olub. 1940-cı illərdə müdafiə keçirildikdən sonra elə həmin iclasın sonundaca əgər layiq hesab edilirsə, şəxsin alimliyi təsdiqlənir və ona müvafiq arayış ləngitmədən imzalanıb verilir.

Lakin Azərbaycanda dissertasiya müzakirələrinin indiki vəziyyəti nəzərə alınarsa, müdafiələrin o cür təşkilinin hansı mənzərəni yaradacağını təsəvvür etmək çətin deyil. Çünki bu gün ilkin müzakirələrin də, verilən rəylərin də, seminarlarda dissertasiyalar a baxılmalarının da, opponet rəylərinin də, elə sonda müdafiə prosesinin baş tutmasının da ifrat güzəştlilik, nə şəkildəsə yolaverməklilik, son dərəcə məsul məsələyə həddən ziyadə liberal münasibət səviyyəsində gerçəkləşməsi elmdə ucuzlaşmaya meydan açır. Yəni əslində bu proseslər çoxdan cərəyan edir və obyektiv yanaşırsa, son 30 ildən artıq müddət ərzində müsbət cavablandırılmış dissertasiyaların və onların müəlliflərinin mühüm hissəsinin yüksək elmi tələblərə əsla uyğun gəlmədiyini aşkarlanar.

Sovet dövründə dissertasiyaların son təsdiq instansiyası bütün SSRİ üzrə mərkəzləşdirilmişdi, Ümumittifaq Ali Attestasiya Komissiyasında respublikalardan gələn dissertasiyalara yenidən baxılır, əlavə rəyə göndərilir və bu proseslərin olacağıının öncədən bilinməsi yerli müdafiə şuralarını daha məsuliyyətli olmağa, müzakirələri daha tələbkarlıqla təşkil etməyə yönəldirdi. Doğrudur, SSRİ AAK-da da solgetmələr,

* Akademik; Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi; rafaelhuseyn@yahoo.com; <https://orcid.org/0009-0001-4672-0519>.

saxtakarlıqlar bəzən müşahidə olunurdu, müəyyən korrupsiya qalmaqlarının baş verməsi halları da var idi. Amma ümumilikdə belə bir üst nəzarət mexanizminin olması hər halda bir çox mənfiliklərin qarşısını da alırdı. Müstəqillik dönməsində respublika Ali Attestasiya Komissiyası kifayət qədər uzun yol keçib, nöqsanlardan adlaya-adlaya təkmilləşib və bu gün də fəaliyyətlərində bir sıra qüsurların, subyektiv zədəvurmaların hələ də qalmasına baxmayaraq, hər halda varlığının əsaslı olduğunu sübut etməkdədir, bu gün həmin qurumun olmaması elmi mühitimizdə daha ciddi fəsadların ortaya çıxmasına gətirib çıxarardı.

Bu qurum indiki elmi reallığımızda hələ ki daha da təkmilləşmə və saflaşmasını davam etdirməklə bizə lazımdır və gələcəkdə bir çox xarici ölkələrdə, elə qonşu Türkiyədəki sayaq arzulanılan sanbal, səviyyə və obyektivliyə malik universitet dissertasiya şuralarının formalaşmasına əmin olandan sonra AAK-dan imtina edə bilərik.

Hələlikse vəzifəmiz AAK-ın daha mükəmməl olması, bununçünsə ilk növbədə lap başlanğıcdan bütün dissertasiya müzakirəsi proseslərinin ən yüksək elmi tələbkarlıq səviyyəsində aparılması, rəylərin dürüst, güzətsiz, elmi siqlətli olması, həmin rəylərə yanaşmaların başdansıvduqluqdan uzaqlığı təmin edilməli, rəylərdəki ciddi qüsurgöstərmələrə etinasızlıqlara son qoyulmalıdır.

Hazırda qarşımda çoxdan baş vermiş və adları artıq elm tariximizdə klassiklər kimi qalan iki alimin müdafiə prosesinin gedişi ilə əlaqədar materiallar var – stenoqramlar, rəylər, müzakirələrin gedişində irəli sürülmüş iradlar, opponentlərin indi dəbə düşmüş xalaxətrin qalması cüzi tənqidi qeydləri və yenə iddiaçıların istənilən cavabla dərhal ənənəviləşmiş razılaşması deyil, sağlam elmi diskussiyayı əks etdirən sənədlər (Cəfər, 1969; Əlizadə, 1969). Təəssüf ki, belə müdafiələrə, demək olar, daha rast gəlinmir. Bu müdafiə edənlərdin ikisi də – Mübariz Əlizadə və Əkrəm Cəfər vaxtilə elə şərqsünəslıq fakültəsinin müəllimləri olmuşlar. Yəqin ki, örnək olaraq həmin müdafiələrin gedişi ilə bağlı materialları da jurnalımızın səhifələrində yerləşdirəcəyik.

Diqqətinizə daha bir doktorluq dissertasiyasına yazdığım rəyi təqdim etmək istəyirəm. Bu, Şükufə İbrahim qızı Qədimovanın filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün 8 iyun 2017-ci ildə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdindəki D.01.131 Dissertasiya Şurasına müdafiəsinin keçirilməsi məqsədilə təqdim olunmuş 5717.01 - Türk xalqları ədəbiyyatı ixtisası üzrə “Türk divan poeziyasının təşəkkül dövrü (XIII-XV əsrlər)” mövzusunda dissertasiya işinə (Qədimova, 2017a) opponent rəyidir.

Dissertantın elmi məsləhətçisi həmkarım və tələbə yoldaşım professor Əsgər Rəsulov idi. Yekun etibarlı rəy müsbətdir. Ancaq orada göstərilən nöqsanlar elədir ki, bunlar dissertasiyanın hazır və tamamlanmış iş hesab edilməsindən ötrü mütləq düzəldilməli idi. AAK Nizamnaməsi isə artıq tamamlanmış və müdafiəyə təqdim edilmiş əsərdə düzəlişləri istisna edir. Bununçün proseslər təzədən başlanmalıdır. Təqdim olunan dissertasiyanın 2017-ci il tarixində keçirilən müdafiəsindən sonra AAK iddiaçı Şükufə İbrahim qızı Qədimovaya 20 aprel 2018-ci il tarixində filologiya üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi vermişdir.

Rəyin tam məzmununu aşağıda veririk.

Şükufə İbrahim qızı Qədimovanın “Türk divan poeziyasının təşəkkül dövrü (XIII - XV əsrlər)” dissertasiyası haqqında rəy:

Öz müstəqillik və suverenliyini bərpa etdikdən sonra ölkəmizdə baş verən taleyüklü hadisələr, cəmiyyətdəki fundamental sosial-iqtisadi dəyişikliklər iki qardaş xalq arasında dinamik inkişafı səciyyələyən ədəbi-mədəni əlaqələrin elmi şəkildə və hərtərəfli öyrənilməsinə münbit şərait yaratmışdır.

Müasir Türkiyə və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ədəbi dövrlərin, bədii növ və janrların, o cümlədən, söz sənətinin əvəzsiz mənəvi sərvəti olan divan poeziyasının elmi-nəzəri əsasları, inkişaf mərhələ və təmayülləri, təşəkkülü, özünü təsdiqi və sonrakı inkişafında böyük xidmətləri olan sənətkarların bədii irsinin öyrənilməsinə maraqlı xeyli artmışdır.

Bu baxımdan Şükufə İbrahim qızı Qədimovanın türk divan şeirinin ilkin təşəkkül qaynaqlarının formalaşmasında ümumtürk və ümummüsəlman mədəniyyəti və ədəbiyyatının, xüsusən ərəb və fars poeziyasının, eləcə də bütövlükdə Şərq poetikasının rolu məsələlərinin araşdırıldığı dissertasiya işi Azərbaycan türkologiyasında bu sahədə ilk sistemli elmi-tədqiqat əsəri olduğu üçün aktual, əhəmiyyətli və yenidir.

Dissertasiya işində ilk diqqətimizi çəkən bu oldu ki, iddiaçı klassik divan şeirinin formalaşması və özünü təsdiqi prosesinin məhz Osmanlı dövlətinin quruluşu dövründə (XIII-XV əsrlər) baş verməsinin labüdlüyünü sözügedən zaman dilimində müsəlman coğrafiyasındakı ölkə və xalqların ictimai-siyasi əlaqələri və intensiv ədəbi-mədəni inteqrasiyası ilə izah edir.

Anadoluda geniş yayılmış islami təriqətlər, təsəvvüf təliminə söykənən ocaqlar, dərviş təkkələri və bütün bunların ətrafına toplaşan söz sənəti ustalarının yaratdığı şeirin tədricən yazılı divan poeziyasının təşəkkülünə yol açması, fars sənətkarları vasitəsilə ərəb ədəbiyyatının poetik ölçü, vəzn, qafiyə və şeir şəkillərinin türk ədəbiyyatında özünə vətəndaşlıq hüququ qazanması elmi şəkildə əsaslandırılır.

İddiaçı, haqlı olaraq, qeyd edir ki, klassik yazılı türk poeziyası ilk təşəkkül illərindən etibarən dünyəvi və sufi olmaqla iki qoldan inkişaf etməyə, hər bir istiqamətin öz sənətkarları yetişməyə, natamam və tam təşəkküllü (mürəttəb) divanlar tərtib edilməyə başlanır.

Əlbəttə, müəllif həmin dövrdə və sonrakı yüzilliklərdə hər iki təmayülü özündə birləşdirən türk şairlərinin, eləcə də şifahi təkkə-təsəvvüf ədəbiyyatı nümayəndələrinin olduğunu da unutmur.

Ş.Qədimova dissertasiya işində quru sözcülükdən uzaq bir üslubla irəli sürdüyü elmi-nəzəri müddəaları XIII-XV əsr şairlərinin divanlarından iqtibas etdiyi şeir parçalarının təhlili, izahı və şərh yolu ilə arqumentləşdirir, bütövlükdə türk divan poeziyasının ümumi mənzərəsi haqqında dolğun təsəvvür yarada bilir. Fikrimizcə, irəli sürülən elmi-nəzəri müddəaların tədqiqatın faktoloji materialını təşkil edən 300 illik bir dövrün divan şeiri nümunələri əsasında sübuta yetirilməsi iddiaçının uğuru sayılmalıdır.

Dərin elmi-nəzəri prinsiplərə və müasir ədəbiyyatşünaslığın ədəbi-bədii dövr, mərhələ, növ, janr, forma, şəkil və s. anlayışlarına dair konsepsiyalarına, konkret metodologiyaya əsaslanan araşdırmada müəllif mövzunun aktuallığını məntiqi cəhətdən əsaslandırmışdır.

O, tədqiqatın obyektini və predmetini dəqiq müəyyənləşdirmiş, ortaya qoyulan məqsəd və vəzifələri, işin nəzəri və praktik əhəmiyyətini elmi şəkildə şərh etmişdir.

İddiaçı mövzu ilə bağlı nəzəri məsələlərin araşdırılmasında, divan poeziyasının mahiyyəti və əsas aspektlərinin izahında, bəndli və beyt əsaslı şeir nümunələrinin şərhində, təhlilin nəzəri müddəaların təfsirinə istiqamətləndirilməsi məsələsində səriştəli tədqiqatçı olduğunu göstərir.

Dissertasiya işi giriş, 4 fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Hər bir fəsil özlüyündə 3 yarım fəslə bölünmüşdür. Bütövlükdə dissertasiyanın quruluşu, fəsilərin bölgüsü tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinə uyğundur və həlli nəzərdə tutulan elmi-nəzəri müddəaların tam şəkildə izahına imkan verir.

“Türk divan poeziyasının ilkin təşəkkül qaynaqları” adlı I fəsildə divan şeirinin ən mühüm mənbələri müəyyənləşdirilir. Buraya folklor və epos mədəniyyəti, ümumtürk ədəbi fondu, xüsusən də ərəb və fars ədəbiyyatları, eləcə də təsəvvüf fəlsəfəsi aid edilir.

Müəllif çox düzgün olaraq qeyd edir ki, türk divan poetikasının bir çox xüsusiyyəti birbaşa ərəb ədəbiyyatından yox, fars dilində yazılmış əsərlərdən götürülmüşdür.

İddiaçı konkret nümunələr əsasında inandıra bilir ki, uzun əsrlər eyni coğrafi məkanda bir-birinə yaxın qonşuluq və təmas şəraitində yaşayan farslar və türklərin yaratdığı klassik ədəbi nümunələrdə müştərək ünsürlər daha çoxdur.

II fəsil “Türk divan poeziyası və təsəvvüf” adlanır.

Burada türk divan poeziyasının formalaşmasında mühüm rol oynamış sufi-irfani hikmət və dəyərlər məsələsi araşdırılır. Bu fəsildə bütövlükdə klassik dövr poeziyası ilə təsəvvüf fəlsəfəsinin əlaqəsi, divan poeziyasının geniş bir qolunu əhatə edən sufi poeziyasının özünəməxsus şeir sistemi, eləcə də bu ədəbiyyatın Anadolu bölgəsində yayılma arealı tədqiqata cəlb edilir.

Burada təxminən üç əsrlik tarixi dövrün türk divan poeziyasının təşəkkülü və özünü təsdiq mərhələsi həm onun meydana gəlməsi və formalaşmasında yer alan islami-irfani təsəvvüf şeiri, həm də dünyəvi poeziya nümunələri müstəvisində araşdırılır.

Problem yalnız türk divan poeziyasının ən mükəmməl abidələrinin tək-tək təhlili çərçivəsində yox, bütöv şəkildə, onun formalaşmasını şərtləndirən kökləri, qaynaqları, sinkretik İslam mədəniyyətinin bütün qolları ilə bilikdə tədqiq və təhlil olunur.

“Türk divan poeziyasının quruluşu və janrları” adlı III fəsildə divan və onun tərtibi məsələlərindən, xüsusən mürəttəb divanın prinsiplərindən, divan poeziyasında beyt əsaslı janr və şeir növlərindən (qəsidə, qəzəl, məsnəvi və s.), bəndli janr və şeir şəkillərindən (rübai, tuyuğ, şərqi və s.) elmi-nəzəri planda söhbət açılır.

İddiaçı bu fəsildə tam təşəkküllü mürəttəb divan tərtibinin Şərq ədəbiyyatı tarixində formalaşmış ənənələri və qaydalarının elmi təsvirini verir, divana daxil edilməsi zəruri olan təxminən 150-200 şeirin janr və nəzm şəkillərinə görə sırasını nəzərə çatdırır.

Dissertasiyanın IV fəslə “Türk divan poeziyasının poetikası” adlanır.

Bu fəsildə Şərq poetikasına, xüsusən ərəb və fars şeir vəzn və şəkillərinə söykənən, lakin öz milli estetik elementlərini də qatan türk divan şeirinin bəyana aid poetik vasitələri, məna gözəllikləri və söz gözəllikləri tədqiqata cəlb edilir.

İddiaçı belə bir düzgün elmi mövqedən çıxış edir ki, türk divan ədəbiyyatının bədii-poetik gözəlliyini dərk etmək və dəyərləndirmək üçün söz və məna əlaqəsi üzərində qurulan klassik bəlağətə dair kateqoriya və qəliblərə əsaslanmaq lazım gəlir.

Bu fəsildə türk divan şairlərinin işlətdikləri ən mühüm bədii sənətlər və poetik qəliblər təsvirdə xüsusi yer tutan və klassik poetikada “bəyan” bölməsində verilən poetik qəliblər və bədiyyat bölməsinə daxil edilən poetik vasitələr (ləfzi gözəlliklər və məna gözəllikləri) kimi iki geniş qola ayrılaraq tədqiqata cəlb edilir.

Dissertasiya işində elmi-nəzəri araşdırmalar XIII–XV əsrlərin Cəlaləddin Rumi, Yunus Əmrə, Aşıq Paşa, Süleyman Çələbi, Şeyxi Gərmiyani, Məsud bin Əhməd, Yusuf Məddah, Mustafa Şeyxoğlu, Tacəddin Əhmədi, Həmdullah Həmdi, Əhməd Paşa, İsa Nəcati, Mehri Xatun kimi tanınmış sənətkarlarının poetik irsi əsasında aparılmışdır.

Dissertasiya işində gəlinən nəticələr yeni və uğurludur. İddiaçı türk divan poeziyasının təşəkkülü və təkamülü tarixi, onun janrlarının nəzəri məsələləri və sənətkarlıq xüsusiyyətləri, sözügedən dövrün klassik şairlərinin türk divan poeziyasının formalaşması və zənginləşməsi prosesindəki xidmətlərinə dair yeni və maraqlı elmi-nəzəri müddəalar irəli sürmüşdür.

O, haqlı olaraq, belə bir düzgün elmi qənaətə gəlir ki, divan poeziyasının özünəməxsus sənət anlayışı və estetikası, sintaktik fiqurları və məcazlar sistemi, janrları və şeir şəkilləri olmuşdur.

Dissertasiyanın istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı imkan verir deyək ki, müəllif mövzu ilə əlaqədar türk, Azərbaycan və dünya türkologiyasının bir çox tanınmış nümayəndələrinin əsərlərinə, xüsusən son illərdə nəşr edilmiş elmi-nəzəri mənbələrə, eləcə də müvafiq internet resurslarına üstünlük vermişdir.

Müəllifin dissertasiyanın mövzusu ilə əlaqədar 2 monoqrafiyası və 2 kitabı, ölkəmizdə və xaricdə çap olunmuş 30 elmi məqaləsi, beynəlxalq konfrans və simpoziumlardakı çıxışlarının tezisləri iddiaçının bu problem ətrafında uzun illərdən bəri ciddi və sistemli araşdırmalar aparmasına dəlalət edir.

Dissertasiyanın həm məzmun qatı, problematika zənginliyi, həm də yazı tərz, bütövlük keyfiyyətləri müəllifin predmetə dərinlən bələdliyini, məntiqi-analitik düşünmək bacarığını, ciddi iş üslubunu səciyyələndirir.

Bütün bu göstərdiyimiz müsbət məziyyətləri ilə bərabər, dissertasiyadakı bəzi qeydlərimizi, irad və təkliflərimizi də bildirmək istərdik:

1. Dissertasiyanın “Türk divan poeziyasının ilk təşəkkül qaynaqları” adlı birinci fəslinin “Folklor və epos mədəniyyəti” sərlövhəsi ilə təqdim olunan hissəsi dissertasiyanın və mövzunun bilavasitə tələbləri baxımından qısaca toxunulmalı olduğu halda 12-31-ci səhifələr boyu çoxdan bəlli həqiqətlərin sadalanması ilə xeyli uzanır. İş ondadır ki, burada sadalanan qədim türk dastanları ilə məlum bilgilərin işlənən mövzuya dolayısı ilə aidliyindən söz gedə bilər və göstərilən səhifələr arasındakı təfərrüatlar rahatca kənara qoyulsaydı, düzgün olardı.

Yalnız 31-32-ci səhifələrdə ümumbəlli və mövzuya birbaşa aidiyyəti olmayan mətləblərdən əsas mövzuya keçilir və təəssüf ki, bu mətləb üstünə gəlibçatma vur-tut 2 səhifə boyu davam edir.

Ardınca yenə 32-ci səhifədən 42-ci səhifəyədək Orxon yazıları, “Qutadqu bilik”dən bəhs edilir və digər onlarca ədəbiyyatdan bəlli olan təfərrüatlar sıralanır. Halbuki mövzunun birbaşa tələbi ilə burada heç olmazsa “Divan-i lüğət ət-türk” üzərində gəzişmələr edilərək təhlillər aparılısaydı, doğru olardı.

2. Səh.39. “Kudatqu bilik” fars ədəbiyyatından alınmış əruz vəzninin...” ifadəsi yanlışdır. Və belə qeyr-i səlisliklərə əsər boyu müxtəlif yerdə rast gəlinir.

3. Səh.43. Bölmənin adı “Şərq ədəbiyyatı və islami təsəvvüf” adlanır. Bu anlaşılmaz deyimi oxuyandan sonra islami olmayan təsəvvüfün nə demək olduğu barədə düşünmək zəruriyyəti yaranır.

4. II fəslin “Təsəvvüf və ədəbiyyat” bölümü əslində artıqdır və müəllifin bir az dərinə getməsi çətin olan peşəkar istiqamətdir.

Təəssüf ki, bu bölmədəki istinadlar sırasında ciddi elmi kitablar əvəzinə internet

resurslarına arxalanmalar üstünlük təşkil edir. 12 səhifə uzanan bu hissədənə "Təsəvvüf ədəbiyyatında şeir sistemi" adlı hissəyə daha artıq diqqət ayrılmalı idi. Amma o bölməyə də bu cür yetərinə elmi səlisliyə malik olmayan ad verilməməli idi.

5. Əslində III fəslə qədər olan hissə bir müqəddimədə, ya uzaqbaşı bir fəsil içərisində verilməli, dissertasiya əsaslı şəkildə "Türk divan poeziyasının quruluşu və janrları" adlanan üçüncü fəslin üzərində qurulmalı idi. Çünki mövzu özü bunu tələb edir. Burada da janr və janr forması arasındakı fərq itirilir. Janr ayrı şey, janr forması tamam başqadır.

6. "Türk divan poeziyasının quruluşu və janrları" adlı fəsil bu mövzunun elmi həlli baxımından vacibdir. Amma təəssüf ki, burada təhlil, ciddi müqayisələr əvəzinə çoxdan bəlli olanların sadəcə təsviri və daha dəqiq ifadə edilərsə, tərtibi prinsipinə söykənilib.

Səh. 163-dən 199-a qədər poetik vasitələrin təsviri və izahı verilir. 36 səhifə davam edən bu məlumatadalama elmi baxımdan bu gün aktual deyil.

Artıq 1940-50-ci illərdən etibarən çıxan kitablarda və yazılan dissertasiyalarda bu barədə geniş bəhs edilib.

İndi həm Qərb və Şərq dillərində, həm də elə Türkiyə və Azərbaycanda bu cür təsvirləri əhatə edən xeyli sözlüklər, ensiklopediyalar, divan ədəbiyyatı terminləri ilə bağlı soraq kitabları mövcuddur.

Yəni burada da dissertasiyanın az qala üçdəbirini poetik vasitə və fiqurların onsuz da bəlli tanıtımına, hansı poetik vasitənin nə demək olduğunu sadətil tərtibçiliyinə həsr etməkdənsə, tutarlı elmi təhlillərə yer ayrılıysaydı, qarşıya qoyulan əsas məqsədin həllinə daha mötəbər özlü yaranardı.

7. Hərdən bəzi tərcümələr təəccübləndirir. Səh.157-də akademik Bartoldun dilindən: "Dünya mədəniyyətində böyük iz qoyan 3-cü dil İran dili olmuşdur".

Bartold belə yazmaz, çünki İran dili deyilən şey yoxdur. O, "persidskiy yazık" yazıb, yəni "farsca".

Bu rəyin də sonunda göstərilən qüsurların dissertasiyanın dəyərini azaltmaması haqqında artıq bütün müdafiələrimiz üçün qəlibləşmiş qeyd gəlir.

Güman edirəm ki, Azərbaycan əhali nisbəti ilə müxtəlif elm sahələri üzrə dissertasiya müdafiə edib alimlik dərəcəsi almışların miqdarında artıq kifayət qədər yüksək, bəlkə qədərindən də artıq göstəriciyə malikdir.

Bu rəqəmlər xüsusən son üç onildən artıq müddətdə, müstəqillik dönməndə kəskin surətdə artıb. Daha bütün diqqəti keyfiyyətə yönəltməyin zamanıdır – müdafiə edib alimlik dərəcəsi qazananlarımız qoy indi hər il olduğundan iki-üç dəfə azalsın, amma hər biri əsl alim adına layiq araşdırıcı, hər birinin əsəri elmimizi zənginləşdirən tədqiqat olsun. Onsuz da nəsil dəyişimi ilə köhnə illərin yapma alimləri tədricən gedəcək və biz indi yalnız layiqli alimlər yetişdirmək üstündə köklənsək, sabah elmimizin əsas aparıcı simaları məhz onlar olacaqlar.

Və sabah onların sahibi olduğu elm mühitimizdə daha nəyi necə etmək barədə tövsiyələr verməyə, bugünkü kəsirlərimiz kimi əngəllərdən necə qurtulmaq barədə arzular dilə gətirməyə ehtiyac qalmayacaq – sağlam mexanizm özü işləyəcək!

QAYNAQLAR:

1. Əlizadə, M. (1969a). *XIX–XX əsrlər fars ədəbiyyatında demokratik ideyaların inkişaf yolları: 2 hissədə* [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Ümumittifaq Ali Attestasiya Komissiyası]. Akademik R.Hüseynovun şəxsi arxivi.
2. Əlizadə, M. (1969b). *XIX–XX əsrlər fars ədəbiyyatında demokratik ideyaların inkişaf yolları* [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın müdafiəsinin stenoqramı]. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi [Fond: M.Əlizadənin şəxsi arxivi, inv. № 5819], Bakı, Azərbaycan.
3. Qədimova, Ş. (2017a). *Türkdilli Divan poeziyasının təşəkkül dövrü (XIII–XV əsrlər)*. [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası]. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası.
4. Qədimova, Ş. (2017b). *Türkdilli Divan poeziyasının təşəkkül dövrü (XIII–XV əsrlər)*. [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası]. AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.
Elektron resurs:
https://aak.gov.az/upload/dissertasion/filol/filol_d_qsi_08_06_17.pdf
5. Cəfər, Ə. (1969a). *Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü ərəb, fars, türk, tacik və özbək əruzları ilə müqayisədə* [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Ümumittifaq Ali Attestasiya Komissiyası]. Akademik R.Hüseynovun şəxsi arxivi.
6. Cəfər, Ə. (1969b). *Əruzun nəzəri əsasları və Azərbaycan əruzü ərəb, fars, türk, tacik və özbək əruzları ilə müqayisədə* [elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın müdafiəsinin stenoqramı]. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi [Fond: Ə.Cəfərin şəxsi arxivi, inv. №5371], Bakı, Azərbaycan.

The need to adapt the practice of reviewing and discussing dissertations to high scientific requirements

RAFAEL HUSEYNOV**

Summary

Dissertation councils in our republic covering various scientific fields regularly discuss submitted works, write conclusions, and conduct defense processes. As a result, excluding a small number of rejections most applicants receive the title of scientist. However, are all those who receive this title and diploma truly worthy of it, and are all the conclusions written and all the discussions conducted truly serious, objective, and in line with the requirements?

** Academician; National Museum of Azerbaijan literature named after Nizami Ganjavi; rafaelhuseyn@yahoo.com; <https://orcid.org/0009-0001-4672-0519>.

Unfortunately, it is impossible to give a positive reply to these questions. Sometimes, in debates held in the press and on social media, the idea is expressed that there is no need for a Higher Attestation Commission, and that, as in most foreign countries, this work should be organized in our country at the level of universities and research institutions, and dissertations should be evaluated, and academic degrees awarded, based on the conclusions of experts from a specialized scientific council of the institution.

Certainly, it would be great if this were the case, and applicants would be spared the need to navigate a series of bureaucratic hurdles. In fact, that's exactly how it was back then. In the 1940s, after defending a dissertation, at the end of this very meeting, if a person was deemed worthy his academic status would be confirmed, and the corresponding certificate would be signed and issued without delay.

However, given the current state of dissertation debate in Azerbaijan, it's not hard to imagine the picture such a defense would create. Indeed, the fact that the initial discussions, opinions, seminar review of dissertations, opponents' opinions, and even the final defense process are characterized by extreme concessions – in a sense, laissez-faire – and an overly liberal approach to this highly sensitive issue opens the door to the devaluation of science.

In other words, these processes have been underway for a long time, and an objective approach reveals that a significant portion of dissertations and their authors which have received positive reviews over the past 30 years, completely fail to meet high scientific standards. During the Soviet period, final dissertation approval was centralized throughout the USSR; dissertations from the republics were reviewed and sent for additional approval to the All-Union Higher Attestation Commission.

Knowing that these processes would occur in advance forced local defense councils to be more responsible and organize discussions more carefully. Indeed, fraud and forgery were occasionally observed within the Higher Attestation Commission of the USSR, as were instances of corruption scandals. However overall, the existence of such a supreme oversight mechanism prevented many negative phenomena. During the period of independence, the Higher Attestation Commission of the Republic has come a long way, gradually eliminating shortcomings, and today, despite the fact that a number of flaws and subjective shortcomings remain in its activities, it proves the justification for its existence. The absence of this institution today would lead to far more serious complications in our scientific community.

In today's scientific reality, we need this institution; we must continue to refine and improve it. In the future, when we are convinced that university dissertation councils with the desired prestige, level, and objectivity similar to those existing in neighboring Turkey will be established in our country, we will be able to abandon the Higher Attestation Commission. Our current task is to make the Higher Attestation Commission more efficient. To achieve this, first and foremost, all dissertation review processes must be conducted at the highest scientific level from the very beginning.

Conclusions must be honest, uncompromising, and scientifically sound. Approaches to these conclusions must be free from naivety, and serious errors and negligence in conclusions must be eradicated. I currently have before me materials relating to the defense of two scholars, a long-standing case whose names have become classics of our scientific history: transcripts, conclusions, comments made during discussions, minor criticisms from opponents (to use the currently fashionable slang), and, again, documents reflecting a healthy scholarly debate rather than the traditional immediate acceptance of

any answer by the challengers. Unfortunately, such defenses are almost never encountered these days. Both of these defenders, Mubariz Alizada and Ekrem Jafar, once taught at the Faculty of Oriental Studies. Perhaps, as an example, we will also publish materials relating to these defenses in our journal.

I am positive that Azerbaijan already has a fairly high, perhaps even higher ratio of people defending dissertations and receiving academic degrees in various fields of science relative to the population.

These figures have increased sharply, especially over the past three decades, during the period of independence. It's time to focus our full attention on quality. Even if the number of people defending and receiving academic degrees decreases by two to three times compared to the current level, let each of them be a researcher worthy of the name of a true scientist, each of them a researcher whose work enriches our science. In any case, with the change of generations, the pseudoscientists of yesteryears will gradually disappear, and if we focus only on training worthy scientists now, they will become the leading figures in our science tomorrow.

And tomorrow, in our scientific community where they are present, there will be no need to give recommendations on what to do and how to do it, or to express wishes on how to get rid of such obstacles as our current shortcomings – a healthy mechanism will work on its own!

Keywords: *classical literature, Divan, Turkish poetry, critical text*

Необходимость приведения практики отзывов и обсуждений диссертаций в соответствие с высокими научными требованиями

РАФАЭЛЬ ГУСЕЙНОВ***

Резюме

В существующих в нашей республике диссертационных советах по различным отраслям науки регулярно проводятся обсуждения представленных работ, пишутся отзывы, проходят процессы защиты, и в конечном итоге, если не считать небольшого количества отказов, большинство соискателей получают ученую степень. Однако действительно ли все те, кто заслужил это звание и получил диплом, достойны их? И действительно ли все написанные отзывы и проведенные обсуждения являются достаточно серьезными, объективными и отвечающими необходимым требованиям?

К сожалению, на эти вопросы невозможно дать положительный ответ. Время от времени в прессе и в дискуссиях, ведущихся в социальных сетях, высказывается мнение, что в Высшей аттестационной комиссии нет необходимости. Утверждается, что, как и во многих зарубежных странах, у нас эта работа должна быть организована непосредственно в университетах и научно-исследовательских учреждениях, а ученые степени должны присуждаться

*** Академик; Национальный Музей Азербайджанской Литературы имени Низами Гянджави; rafaelhuseyn@yahoo.com; <https://orcid.org/0009-0001-4672-0519>.

на основе оценки диссертаций специалистами специализированного ученого совета самого учреждения.

Конечно, это было бы хорошо, и соискатели избавились бы от необходимости преодолевать последующие каскады бюрократических барьеров. На самом деле, когда-то так было и у нас. В 1940-х годах по окончании заседания, на котором проходила защита, если лицо признавалось достойным, его ученая степень утверждалась немедленно, и соответствующая справка подписывалась и выдавалась без промедления.

Однако, если учесть нынешнее состояние диссертационных обсуждений в Азербайджане, нетрудно представить, какую картину создаст подобная организация защит. Ведь сегодня и первичные обсуждения, и предоставляемые отзывы, и рассмотрение диссертаций на семинарах, и отзывы оппонентов, и, наконец, сам процесс защиты проходят в условиях чрезмерной снисходительности, стремления «пропустить» работу любым способом и крайне либерального отношения к этому в высшей степени ответственному вопросу, что открывает путь к обесцениванию науки.

То есть, по сути, эти процессы идут уже давно, и при объективном подходе выяснится, что значительная часть диссертаций, получивших положительное заключение за последние тридцать с лишним лет, равно как и их авторы, абсолютно не соответствуют высоким научным требованиям. В советский период инстанция окончательного утверждения диссертаций была централизована по всему СССР; в Всесоюзной высшей аттестационной комиссии диссертации, поступавшие из республик, рассматривались заново, направлялись на дополнительные отзывы, и знание о неизбежности этих процессов заранее побуждало местные советы по защите быть более ответственными. Верно, что и в ВАК СССР порой наблюдались злоупотребления, фальсификации, имели место и случаи определенных коррупционных скандалов.

Но в целом наличие такого механизма высшего контроля в любом случае предотвращало многие негативные явления. В период независимости республиканская Высшая аттестационная комиссия прошла достаточно долгий путь, совершенствовалась, преодолевая недостатки, и сегодня несмотря на то, что в её деятельности всё ещё сохраняется ряд изъянов и субъективных перекосов, она в любом случае доказывает обоснованность своего существования; отсутствие данной структуры сегодня привело бы к возникновению еще более серьезных последствий в нашей научной среде.

Эта структура в нашей нынешней научной реальности всё ещё необходима нам при условии продолжения её дальнейшего совершенствования и очищения, и в будущем, после того как мы убедимся в формировании университетских диссертационных советов, обладающих желаемым авторитетом, уровнем и объективностью, как во многих зарубежных странах или в соседней Турции, мы сможем отказаться от ВАК. Пока же наша задача – сделать ВАК более совершенной, а для этого в первую очередь необходимо обеспечить проведение всех процессов обсуждения диссертаций на самом высоком уровне научной требовательности с самого начала, отзывы должны быть честными, бескомпромиссными, научно весомыми, должен быть обеспечен подход к этим отзывам, далекий от халатности, и должен быть положен конец игнорированию серьезных замечаний в отзывах.

Сейчас передо мной находятся материалы, связанные с процессом защиты двух ученых, имена которых уже остались в истории нашей науки как имена классиков – стенограммы, отзывы, замечания, выдвинутые в ходе обсуждений; документы, отражающие здоровую научную дискуссию, а не вошедшие ныне в моду ради формальности скудные критические заметки оппонентов и опять же ставшие традиционными немедленные согласия соискателей с любым ответом. К сожалению, такие защиты почти больше не встречаются. Оба этих защитившихся – Мубариз Ализаде и Акрам Джафар – в свое время были преподавателями факультета востоковедения. Вероятно, в качестве примера мы разместим материалы о ходе этих защит на страницах нашего журнала.

Полагаю, что Азербайджан в соотношении с численностью населения уже имеет достаточно высокий, а возможно, и избыточный показатель количества лиц, защитивших диссертации по различным областям науки и получивших ученые степени. Эти цифры резко возросли особенно за последние три с лишним десятилетия, в период независимости.

Настало время направить все внимание на качество – пусть число тех, кто защищается и получает ученую степень, сократится в 2–3 раза по сравнению с ежегодными показателями, но пусть каждый из них будет исследователем, достойным звания настоящего ученого, а работа каждого будет трудом, обогащающим нашу науку. В любом случае со сменой поколений «искусственные» ученые прошлых лет постепенно уйдут, и если мы сейчас сосредоточимся только на подготовке достойных ученых, то завтра именно они станут главными ведущими лицами нашей науки.

И в нашей научной среде завтрашнего дня, хозяевами которой они станут, не будет нужды давать рекомендации о том, что и как делать, или высказывать пожелания о том, как избавиться от препятствий, подобных нашим сегодняшним изъяснам – здоровый механизм работает сам!

Ключевые слова: классическая литература, Диван, турецкая поэзия, критический текст

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 30.01.2026
Çара qəbul tarixi: 26.02.2026
Çap olunma tarixi: 10.03.2026